

«به نام خدا»

بنده استاد هستم!

بنده استاد هستم!

نگاهی به تجربه نقشی اعضای هیئت علمی در ایران

فاطمه علمدار

سرشناسه: علمدار، فاطمه سادات، ۱۳۶۳-

عنوان و نام پدیدآور:

بنده استاد هستم!؛ نگاهی به تجربه نقشی اعضای هیئت علمی در ایران / فاطمه علمدار.

مشخصات نشر: تهران، لوگوس، ۱۴۰۱

مشخصات ظاهری: ۱۶۲ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۸۲۵-۴۱۱-۱

وضعیت فهرست نویسی: فیپا

یادداشت: کتابنامه: کتابنامه: ص. [۱۵۳] - ۱۶۱.

عنوان دیگر: نگاهی به تجربه نقشی اعضای هیئت علمی در ایران.

موضوع: دانشگاه‌ها و مدارس عالی -- ایران -- هیات علمی

رده‌بندی کنگره: LB۲۳۳۱/۷۴

رده‌بندی دیویی: ۳۷۸/۱۲۵۰۹۵۵

شماره کتاب شناسی ملی: ۸۷۹۹۹۹۹

بنده استاد هستم!

نگاهی به تجربه نقشی اعضای هیئت علمی در ایران

فاطمه علمدار

طراح جلد: افسانه کامران	ویراستار: مقدم مهدوی	
شمارگان: ۳۰۰	شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۸۲۵-۴۱-۱	چاپ اول: ۱۴۰۱

برای اطلاعات بیشتر کد فوق را اسکن کنید و به وبسایت نشر لوگوس بروید.

قیمت: ۹۵۰۰۰ تومان

تمامی حقوق این اثر محفوظ است. تکثیر یا تولید مجدد آن کلاً یا جزئاً، به هر شکل اعم از چاپ، فتوکپی، اسکن، صوت، تصویر یا انتشار الکترونیک بدون اجازه مکتوب از نشر لوگوس ممنوع است.

ایمیل: info@irlogos.com

تماس با مرکز پخش: ۰۹۰۲ ۱۵۴۰۰۴۲

فروشگاه برخط لوگوس: www.irlogos.com

برای همه اساتیدی که دانشگاه از آنها محروم شد ...

فهرست

- دیباجه ۱
- یک: اسطوره عضو هیئت علمی بودن ۷
- واکاوی یک نقش ۹
- اجرای نقش به مثابه عملی هنرمندانه ۱۴
- دو: عضو هیئت علمی شدن ۱۹
- شروع مسیر ۲۳
- من می توانم عضو هیئت علمی شوم! ۲۶
- من می خواهم عضو هیئت علمی شوم! ۲۸
- چگونه عضو هیئت علمی شدم ۳۷
- تجربه جذب در دهه هفتاد ۳۹
- تجربه جذب در دهه هشتاد و پس از آن ۴۲
- در گروه ۵۶
- سه: عضو هیئت علمی بودن ۶۵
- دستورالعمل های رسمی ۷۰
- الف. ساده انگاری ۷۱
- ب. عدم تناسب با جایگاه ارزشی نقش ۷۸
- ج. فساد خیزی ۸۸
- عضو هیئت علمی در شبکه روابط اجتماعی ۹۱
- استاد و دانشجو! ۹۲
- الف. اخلاق استادی ۹۲
- ب. اخلاق دانشجویی ۹۴
- ج. محیط ۹۶
- د. افول سطح علمی ۹۸
- اساتید و همکاران! ۱۱۰

- الف. اخلاق همکاری ۱۱۰
- ب. همکاری علمی ۱۱۵
- ج. رابطه قدرت ۱۱۹
- د. مدیریت رابطه ۱۲۵
- چهارم: عضو هیئت علمی مانندن ۱۲۹**
- نقش تازه من! ۱۳۰
- الف. فشارهای بیرون سازمانی ۱۳۶
- ب. مناسبات درون سازمانی ۱۴۰
- ج. اقتضائات نقشی ۱۴۳
- چرا مانندم؟! ۱۴۵
- منابع ۱۵۳

دیباچه

مهرماه ۱۳۹۷، وزیر علوم، تحقیقات و فناوری وقت، در نشست مقام معظم رهبری با دانشجویان ممتاز و استعداد‌های برتر، اعلام کرد که ایران در صدر ۲۵ کشور تولیدکننده علم در جهان قرار دارد و روسیه و چین رتبه‌های دوم و سوم در این ارزیابی هستند؛ بنابراین، متخصصین ایرانی دیگر نه با متخصصین کشورهای درحال توسعه، بلکه با متخصصین کشورهای توسعه‌یافته در حال رقابت‌اند.^۱ نگاهی ساده به مدارک پایگاه‌های اسکوپس^۲ و آی‌اس‌آی^۳ نیز نشان می‌دهد که میزان تولیدات علمی متخصصین ایرانی در حال افزایش است. بر اساس نظام رتبه‌بندی سایمگو؛^۴ در ۲۰۱۰ حدود ۳۰ هزار مدرک از نویسندگان ایرانی با اچ‌ایندکس^۵ ۲۹۲ در پایگاه‌های داده اسکوپس منتشر شده بود و ایران در آن سال رتبه ۲۱ را در میان کشورهای جهان به دست آورده بود؛ درحالی‌که در سال ۲۰۱۸، تعداد مدارک منتشر شده از نویسندگان ایرانی در همان پایگاه داده‌ها به حدود ۶۰ هزار عدد رسیده بود با همان اچ‌ایندکس ۲۹۲ و این بار ایران رتبه ۱۶ را در میان دیگر کشورها به دست آورده بود.

---

1. <https://www.irna.ir/news/83069868/>
2. <https://www.scopus.com>
3. <https://login.webofknowledge.com>
4. <https://www.scimagojr.com>
5. H index

مدارکی که در این پایگاه‌ها منتشر می‌شوند ایده‌های علمی هستند که به قالب متن درآمده‌اند. لازمهٔ تولد ایده‌های علمی و شکوفایی و انتشارشان، وجود فضایی علمی است؛ بنابراین، افزایش تعداد این مدارک را می‌توان نشانه بهبود وضعیت مؤسسات و نهادهای علمی دانست و این گزارهٔ منطقی را در نظر آورد که احتمالاً در این سال‌ها، دانشگاه‌ها و پژوهشگاه‌های ایران توجه زیادی به خود دیده‌اند و زمینه بهبود وضعیت آنها در عرصه‌های مختلف فراهم بوده که چنین رشدی رقم خورده است. گزاره‌ای که با نگاهی گذرا به رتبه دانشگاه‌های ایران در نظام رتبه‌بندی دانشگاه‌های دنیا و روند رو به بهبود جایگاه این دانشگاه‌ها، تا حد زیادی نیز قابل تأیید به نظر می‌رسد. بر اساس داده‌های ^۱RUR، در سال ۲۰۱۰ تنها ۳ دانشگاه از ایران در میان دانشگاه‌های قابل رتبه‌بندی در دنیا قرار گرفته بودند و بهترین آنها دانشگاه علوم پزشکی تهران بود با رتبه ۲۰۴ و بعد دانشگاه صنعتی شریف با رتبه ۲۶۱، در حالی که در سال ۲۰۱۹، ۱۲ دانشگاه از ایران در این رتبه‌بندی مورد توجه قرار گرفتند که در صدر آنها دانشگاه علوم پزشکی تهران است با رتبه ۲۱۳ و پس از آن دانشگاه تهران است با رتبه ۲۵۷ و دانشگاه صنعتی شریف با رتبه ۲۹۱.^۲

در پشت همه این اعداد و ارقام افرادی هستند که یا پشت میزهای نهاد قانون‌گذار و سازمان‌های تدوین‌کننده بخشنامه‌ها و آیین‌نامه‌ها نشسته‌اند یا مجری این قوانین و دستورالعمل‌ها در دانشگاه‌ها و پژوهشگاه‌ها هستند. کسانی که یا آنجا هستند تا علمی را فرابگیرند یا آنجا هستند تا علمشان را تدریس کنند و پژوهش‌های مرتبط با آن انجام دهند و زمینه بالندگی‌اش را فراهم کنند. همان‌ها که به این اعداد و ارقام معنا می‌دهند و کشف منطقی ذهنی و کنشی آن‌هاست که می‌تواند به ما اطمینان دهد که این اعداد حکایت از یک شکوفایی خیره‌کننده دارند یا حبابی که دیری نخواهد پایید و اثری در بطن جامعه از خود به جا نخواهد گذاشت. رشد علمی را منطقی‌اً افرادی رقم می‌زنند که انگیزه روانی و اجتماعی برای تولید محصولات علمی و انتشار آنها داشته باشند. منشأ

۱. Round University Ranking. روش رتبه‌بندی دانشگاه‌ها. در این مؤسسه این‌طور است که براساس چهار معیار اصلی تدریس و پژوهش و ارتباطات بین‌المللی و امکانات مالی، وضعیت دانشگاه‌های مختلف دنیا را به طور کلی و به تفکیک حوزه علمی و منطقه مورد بررسی قرار می‌دهد. هرکدام از این معیارها با ۵ شاخص فرعی عملیاتی شده‌اند که همگی وزن برابر در امتیازدهی نهایی دارند.

2. <http://roundranking.com/ranking.html#world-2019>

این انگیزه روانی و اجتماعی را نیز نه بر اساس معیارهای کمی بلکه تنها با ورود به دنیای زندگی روزمره این افراد و کشف مناسبات اجتماعی و فرهنگی شان می‌توان کشف و درک کرد. با این نگاه، هر تغییری در محیط زندگی اجتماعی انسان‌ها لاجرم وجهی اجتماعی دارد که بدون توجه به آن نمی‌توان ارزیابی درستی از تغییرات و معنای آن‌ها و جهت احتمالی شان در آینده ارائه داد.

با این حال، گزارش‌هایی که از نهادهای اصلی تولید علم در ایران، یعنی پژوهشگاه‌ها و دانشگاه‌ها ارائه می‌شود و روایت‌های دانشگاهیان و متخصصان از تجربیات زیسته‌شان در این محیط، ما را با دنیایی متفاوت روبه‌رو می‌کند. دنیای بازار داغ پایان‌نامه‌نویسی‌های شرکتی و فارغ‌التحصیلان بیکار یا شاغل در مشاغل بی‌ارتباط با رشته تحصیلی و اساتیدی که هرکدام به مشاغل اجرایی متنوع سرگرم بوده و از وقت‌گذرانی با دانشجویان و پاسخ‌دهی به سؤالات ایشان و تمرکز علمی بر پژوهش‌های جدی و عمیق گریزانند... دنیایی که فارغ‌التحصیلان پُرانگیزه‌اش، پشت درب‌های آهنین فرایند جذب استاده‌اند و حیرت‌زده از مواجهه‌های بی‌ربط به توانمندی‌های علمی‌شان هر روز بیشتر از دیروز به توخالی بودن رؤیای عضو هیئت علمی شدن فکر می‌کنند و آنهایی که توانسته‌اند از این سد عبور کرده و بر صندلی عضو هیئت علمی بنشینند تا سال‌ها با احساس عدم امنیت ناشی از متزلزل بودن جایگاهشان در دانشگاه و پژوهشگاه محل خدمتشان دست به گریبان‌اند.^۱ اعضای هیئت علمی جوان در ناآرامی ناشی از امکان عدم تمدید قرارداد، خلاقیت و دغدغه‌مندی خود را به نفع برآورده کردن مطالبات اداری، سرکوب می‌کنند.

در تجربه زیسته مشهود انسان‌های دانشگاهی در جامعه ما، اساتید و دانشجویان، به‌عنوان بازیگران اصلی نظام دانشگاهی، در چرخه‌ای معیوب، بی‌انگیزگی و احساس بیهودگی، یکدیگر را تقویت کرده و به تداوم و تثبیت این وضعیت دامن می‌زنند. از طرفی دانشجویان شکوه می‌کنند که اساتید اهمیتی برای آنها قائل نیستند و تحقیقات کلاسی یا حتی پایان‌نامه‌ها و رساله‌های ایشان را نمی‌خوانند و وقتی برای به‌روز کردن خود و

---

۱. امروز که این مقدمه را می‌نویسم به تازگی خبر تمدید نشدن قرارداد چهار نفر از اعضای هیئت علمی توانمند در رشته‌های مختلف منتشر شده است و این روندی است که نه تازگی دارد و نه پایانی.

آگاهی از یافته‌های علمی جدید و آموزش آنها به دانشجویان و هرچه پربارتر کردن کلاس‌های درس صرف نمی‌کنند و از طرف دیگر اساتید، دل‌آزرده هستند از این‌که دانشجویان قدردان تلاش‌هایشان نیستند و ارزش دانششان را نمی‌دانند و عموماً فعالیت‌های کلاسی را از فضای مجازی کپی کرده و برای انجام پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها نیز تلاش چندانی نمی‌کنند به‌ویژه اگر این احتمال تقویت شود که دانشجو با سفارش پایان‌نامه به شرکت‌های مختلف، از زیر بار انجام این مهم نیز شانه خالی می‌کنند. از این منظر، با وجود تنبلی و بی‌مسئولیتی فراگیری که در میان دانشجویان وجود دارد، هرگونه صرف وقت برای این افراد، مصداق اتلاف وقت و انرژی است! در این دنیا، دانشجویان و اساتید هرکدام دیگری را به بی‌کفایتی متهم کرده و با نگاهی بدبینانه و قدرناشناسانه، فضای بی‌اعتمادی و سرمای حاکم بر نظام دانشگاهی کشور را تشدید می‌کنند!

وضعیت اعضای هیئت علمی پژوهشی در پژوهشگاه‌ها و پژوهشکده‌ها نیز چندان متفاوت نیست. این افراد در فقدان امتیاز بازخوردگیری از دانشجویان - که اعضای هیئت علمی آموزشی از آن برخوردارند - بسیار مستعدند که به کارمندی مشغول به انجام پروژه‌های پژوهشی دستوری تبدیل شوند. کارمندی که در میان چرخ‌دنده‌های نظام خشک بروکراتیک، صدای خرد شدن خلاقیت و نوآوری و انگیزه‌های علمی خود را می‌شنوند و دیرپازود از رؤیای تولید علم عبور کرده و به ایفای نقش چرخ‌دنده‌ای کوچک از بی‌شمار چرخ‌دنده ماشین بزرگ نظام بروکراتیک آموزشی - پژوهشی کشور تن می‌دهند.

روشن است که چنان رشد علمی شتابانی از ذهن و دست چنین کنشگرانی رقم نخواهد خورد و باین حال، هم آن اعداد و ارقام معتبر بین‌المللی در جای خود هستند و هم این شکوه‌ها و گزارش‌ها و تجربیات روزمره اساتید و دانشجویان از فضاها علمی!

مسئله این پژوهش کشف آن مناسباتی است که امکان باهم‌بودگی این دو گزارش به‌ظاهر متناقض را فراهم می‌کند و برای نیل به این کشف به سراغ کنشگران اصلی نظام علمی کشور، یعنی اعضای هیئت علمی دانشکده‌ها و پژوهشکده‌ها رفته‌ام؛ همان‌ها که اصلی‌ترین تولیدکنندگان مدارک علمی هستند و بار اصلی افزایش تعداد مقالات نمایه شده در پایگاه‌های معتبر جهانی و بهبود وضعیت مؤسسات محل فعالیتشان در نظام‌های رتبه‌بندی جهانی، بر دوش آن‌هاست.

هدف این مطالعه، کشف درک اعضای هیئت علمی نهادهای علمی تحت مجوز وزارت علوم و تحقیقات و فناوری از نقش اجتماعی‌شان و اقتضائات آن در این نهادها - در بستر فرهنگی و اجتماعی ایران امروز - است. اینکه یک فرد چگونه و با طی چه فرایندی عضو هیئت علمی می‌شود و بعد چگونه و با رعایت چه مناسباتی جایگاه خود در این نقش را تثبیت کرده و ارتقا می‌دهد و در تمام این مراحل چه درکی از خودش و تلاش‌هایش و شیوه‌های خاص ساماندهی روابطش با دیگر افراد درگیر در شبکه روابط اجتماعی نهاد علمی دارد. برای کشف این الگوها و توصیف آنها از رویکرد نظری - روشی هارولد گارفینکل استفاده شده است و یافته‌ها از خلال مصاحبه‌های عمیق نیمه‌ساختاریافته با اعضای هیئت علمی یک دانشکده علوم اجتماعی؛ یک دانشکده فنی؛ یک پژوهشکده مطالعات اجتماعی، و یک پژوهشگاه علوم مهندسی، به دست آمدند و پس از کدگذاری، تحلیل و گزارش شدند. برای حفظ امانت‌داری، اسامی و بعضاً جنسیت و رتبه علمی مصاحبه‌شوندگان و دانشگاه‌ها و پژوهشگاه‌های محل خدمتشان تغییر داده شده است.

این پژوهش با حمایت مؤسسه مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری انجام شد. در تمام مراحل انجام این مطالعه از موهبت همفکری و راهنمایی‌های دکتر جبار رحمانی و دکتر محمدرضا کلاهی برخوردار بودم و قدردانشان هستم. از دکتر عباس کاظمی سپاسگزارم که کتاب را خواند و نقد کرد و از راهنمایی‌هایش استفاده کردم. از منیژه (زهرا) غزنویان، معصومه توکلی و فرزانه فخریان بابت نکات ارزشمندی که یادآوری کردند سپاسگزارم. سپاسگزارم مقدم مهدوی هستم که با علاقه و تعهد و صبوری مثال‌زدنی‌اش کتاب را خواند و ویراستاری‌اش را بر عهده گرفت و از نظراتش برخوردارم کرد. از مدیر محترم انتشارات لوگوس دکتر علی اصغر سلطانی برای همراهی و همدلی‌شان در پذیرش و فرایند آماده‌سازی کتاب برای انتشار کتاب سپاسگزارم. علاوه بر این، مدیون تمام اساتید بزرگواری هستم که پذیرفتند وقت خود را برای انجام مصاحبه در اختیار من بگذارند و حتی بعضاً بعد از پایان مصاحبه‌ها نیز پیگیر یافته‌ها بودند و تأملات پسینی خود در مورد پرسش‌هایم را در اختیار من می‌گذاشتند. پدرم و مادرم همیشه بزرگ‌ترین حامی‌هایم بوده‌اند و پسر - محبتی - و

همسرم - حسن حسن‌زاده - همراه‌ترین و همدل‌ترین. «متشکرم» واژه کوچکی است برای نشان دادن حجم قدردانی‌ام از ایشان.

بدیهی است که کاستی‌های این کتاب از دانش و تجربه اندک من ناشی شده و امیدوارم با راهنمایی‌ها و نقدهای اساتید و متخصصان حوزه پژوهش‌های اجتماعی و روان‌شناسی اجتماعی بتوانم نواقص و نقاط ضعف این کار را در بازنگری‌های آتی اصلاح کنم. امید است این کتاب گامی باشد - هرچند بسیار کوچک - در بهبود وضعیت دانشگاه در کشور عزیزمان.

فاطمه علمدار/بهار ۱۴۰۱